

František ŠMAHEL, *Jan Hus. Život a dílo*, Argo, Praha 2013
316 s., ISBN 978-80-257-0990-0

Na začátek je třeba říci, že husovská biografie v roce 2013 je úkolem v lecčems mnohem těžším, než tomu bylo o století dříve, kdy vznikly pozitivistické monografie Jana Sedláka a Václava Novotného.¹ V obou případech jde o práce, které dodnes neztratily svoji platnost a k nimž se obracejí při hledání odpovědí na celou řadu nejen husovských, ale i obecně husitologických otázek všichni odborníci zabývající se českým „husitským stoletím“. Formát, který se pro žánr vědecké biografie jaksí sám od sebe dodnes nabízí a který i vyhlíží jako nejpřirozenější, totiž v podstatě (v naprosto pozitivním smyslu slova) pozitivistická práce, založená na prezentaci, kontextualizaci a interpretaci pečlivě sebraného a podrobně zdokumentovaného primárního pramenného materiálu, naplnily monografie Sedláka a Novotného v takové dokonalosti, že až na detaily neponechaly na vymezeném hřišti další biografii téměř žádný manévrovací prostor. Pakliže k oběma jmenovaným přiřadíme i následující obsáhlou práci Vlastimila Kybala² a novější dvousvazkovou monografii Paula De Voogta,³ která snad není biografií v přísném smyslu slova, zužuje se prostor pro vědecky pojatou životopisnou práci ještě znatelněji.

Jinak je tomu ovšem v případě biografií, které si kladou jiné cíle než obohacení stávajícího vědeckého, na primárních pramenech založeného poznání. Jan Hus je bezesporu jedním z nejpřitažlivějších zjevů, které česká historie má. Opět je mimo jakoukoliv diskusi, že právě jeho postava formovala sebeuvědomění a sebevědomí českého národa způsobem, který s největší pravděpodobností nemá srovnání. Jde rovněž o osobnost, která svým odkazem výrazně přesahuje české dějiny a je přirozenou součástí dějin evropských. Blížící se šestisté výročí smrti Jana Husa na kostnické hranici je proto příležitostí obohatit historické a společenské „husovské“ povědomí o celou řadu nových rysů, spočívajících jak na nové interpretaci dochovaných pramenů vztahujících se k jeho osobě, tak i na osobní a společenské reflexi Husovy úlohy v dosavadních českých i evropských dějinách.

I když pokus o další pozitivisticky orientovanou biografii musí podle mého názoru nutně svým způsobem ztroskotat, jsou autoři, kteří se více či méně vydávají tím směrem, a jejich práce jsou nahlíženy odbornou veřejností blahosklonným okem (zde mám na mysli například těžkotonážní monografii Thomase Krzencka z roku 2011).⁴ Ono nakonec není na škodu občas zopakovat již řečené a shrnout kompaktně výsledky dosavadního bádání. Ideální počtou husovskému výročí by možná bylo reprezentativní vydání Sedlákovy a/nebo Novotného monografie jak znovu v češtině, tak v německém nebo anglickém překladu, ale s tím jistě nelze počítat. Přestože

1) Jan SEDLÁK, *M. Jan Hus*, Praha 1915. Václav NOVOTNÝ, *M. Jan Hus. Život a učení I/1-2*, Praha 1919-1921.

2) Vlastimil KYBAL, *M. Jan Hus. Život a učení II/1-3*, Praha 1923-1931.

3) Paul DE VOOGHT, *L'Héresie de Jean Hus I-II*, Louvain 1960.

4) Thomas KRZENCK, *Johannes Hus: Theologe, Kirchenreformer, Märtyrer*, Zürich 2011.

na obou zapracoval zub času, nevyhlížely by v rámci současné husovské produkce vůbec nedůstojně.

Vraťme se nicméně k biografickým pokusům druhé kategorie, k monografiím reflektivním. Mezi staršími pracemi tohoto druhu lze jako první jmenovat zdařilou a elegantní monografii Petera Hilsche⁵ z počátku devadesátých let minulého století; k blížícímu se husovskému výročí se jako první vyjádřil Thomas Fudge,⁶ jehož osobitý přístup je snad méně obohacením vědeckého diskursu, ale o to více, i když často implicitně, podněcuje k přemýšlení o charakteru Husova odkazu současnému světu, jeho hodnotám a jeho sebenahlížení. Do tisku právě míří monografie Pavla Soukupa,⁷ která je podle mého názoru jednoznačně nejzdařilejší moderní interpretací tohoto druhého formátu husovské biografie – faktograficky odlehčený, analyticko-reflektivně zaměřený text s výborně promyšleným konceptem tematicky uzavřených kapitol, autorův klidný styl, který ani v narativně vděčných pasážích nesklouzává k samoučelnému patosu, otevřená reflexe vztahu historické vědy k jejímu společenskému kontextu a k tomu se vztahující přiznaný, badatelsky naprosto případný směr kladených otázek po roli učence a intelektuála ve společnosti, po mechanismech a dynamice veřejné komunikace a po následcích, které taková komunikace má, vymkne-li se svým aktérům poněkud z rukou. Hilschova, Krzenckova, Fudgeho a Soukupova monografie byly napsány v němčině, respektive v angličtině, neobracejí se tudíž primárně k českému čtenáři. Nicméně již na jejich množství (jenom v posledních čtyřech letech se na trhu objevily tři, což možná zdaleka není konečné číslo) a vědeckém právě tak jako reflektivně společenském nároku lze velice dobře demonstrovat důležitost, kterou Jan Hus pro evropské dějiny má. Zjištění je to potěšující a v jistém smyslu i přináší úlevu.

Mezi česky psanými reflexemi husovského tématu je určitě záhodno jmenovat pozoruhodné literárněfaktografické uchopení Husovy biografie od Evy Kantůrkové⁸ a osobní vědecké vyznání Jiřího Kejře.⁹ Úkolu nad jiné složitého, totiž připomenout Jana Husa, jeho boj a jeho odkaz české společnosti k nadcházejícímu výročí, se ujal autor snad nejlépe k takové práci vybavený, František Šmahel. Nejen jeho husitologické oeuvre, pro českou medievistiku klíčové, ale i všechny minulé výlety na pole tematicky příbuzné populárně-naučné prózy¹⁰ jej předurčují k tomu, aby se s úskalími post-pozitivistické husovské biografie vypořádal nejlépe. Koncept, který Šmahel zvolil, může především znalce jeho předchozích husovských populárně naučných textů na první pohled poněkud překvapit. Jednotlivé kapitoly jsou uspořádány celkem tradičním způsobem, sledují Husův život podle jeho jednotlivých peripetií, od počátků až po smrt v Kostnici. Šmahel tedy začíná Husovým mládím, nicméně těch několik málo informací, které o prvních dvou desetiletích Husova

5) Peter HILSCH, *Johannes Hus. Prediger Gottes und Ketzer*, Regensburg 1999.

6) Thomas A. FUDGE, *Jan Hus. Religious Reform and Social Revolution in Bohemia*, London – New York 2010.

7) Pavel SOUKUP, *Jan Hus*, Stuttgart 2014.

8) Eva KANTŮRKOVÁ, *Jan Hus. Příspěvek k národní identitě*, Samizdat 1986 (Praha 1991).

9) Jiří KEJŘ, *Jan Hus známý a neznámý*, Praha 2009.

10) František ŠMAHEL, *Hranice pravdy*, Praha 1970; Týž, *Husův proces v Kostnici*, Praha 1988.

života máme, obklopuje text poskytující vhled jak do prostředí venkovských farních škol, tak do Prahy konce 14. století a do systému univerzitní výuky ve stejné době. Již tato první kapitola odhaluje, v čem bude i nadále spočívat síla Šmahelova přístupu: V suverénním, maximálně čtivém vylíčení doby, místa a nezřídka dramatických dějů, které se v této době a na konkrétním místě odehrály, při stejně čtivém vykreslení společenského pozadí a každodennosti, které se sice nezřídka detailů, nicméně pracuje s nimi s takovým umem, že nikdy nepůsobí samoúčelně nebo těžkopádně. Například ve druhé kapitole, nazvané příznačně „mlčenlivý svědek doby“, ustupuje Hus zcela do pozadí. Hlavní místo zde dostává lehkonohe přiblížení dvou desetiletí papežského schizmatu, které v Českém království doprovázel osudový konflikt královské a církevní moci v osobách Václava IV. a arcibiskupa Jana z Jenštejna, i krize královské moci jako takové, dále pak vylíčení duchovního klimatu na dosud mladé pražské univerzitě a v jejím bezprostředním okolí.

Hus se vrací do centra vyprávění ve třetí kapitole, věnované jeho reflexi učení anglického reformátora Johna Wyclifa. Komplikovaná, strašlivou nezáživností vždy hrozící filozoficko-teologická problematika celoevropského učeného sporu o Wyclifa získává opět ve Šmahelově výkladu šarm inteligentního vyprávění u kávy, takže i posluchači zcela nedotčenému středověkým sporem o všeobecniny je náhle zcela jasné, o co konkrétně v tomto důležitém, nicméně současném člověku tolik vzdáleném boji šlo. Odborník musí pocítit při četbě příslušných pasáží úlevu, neboť mu dávají návod, jakým způsobem lze studenty či vůbec nehistoriky pro vlastní bádání nadchnout. Opětovný exkurs do systému univerzitní výuky osvědčuje Šmahela jako předního znalce dané problematiky. Jeho výklad jistě dokáže ocenit každý, kdo se kdy potýkal s úkolem vysvětlit studentům nejvýše ve dvaceti minutách, jak fungovala středověká univerzita; každý, kdo se kdy pokoušel objasnit, v čem spočívala převratnost toho, k čemu své absolventy vychovávala, jestliže ve výsledku dokázala změnit tvář našeho světa. Ačkoliv celkově textem prosvítá autorova skepse k povýtce teologickým otázkám a především jejich spekulativním řešením, nelze říci, že by Husa jako teologa zanedbával. Naopak, často lze nalézt přesné pojmenování neuralgických bodů husitologického bádání, jako například problematizaci důležitosti otázky závislosti Husa na Wyclifovi (s. 60). Nicméně, jak naznačují poněkud roztržitě působící čtvrtá a pátá kapitola, líčící první desetiletí patnáctého století, těžiště Šmahelova zájmu zjevně spočívá v událostech následujících, totiž v klíčovém dění kolem vydání Dekretu kutnohorského. Zde je po jisté nesoustředěnosti předchozích dvou kapitol veta. V dramatu vyjednávání iniciátorů pisánského koncilu, krále a zástupců rozpolcené univerzity se opět projevují největší přednosti Šmahelovy vědecké prózy: smysl pro rytmus a dramatickou pointu (viz např. zakončení celé kapitoly: „Husovi osobně i jeho straně záhy toto vítězství zhořklo“). Přesně odstíněná volba expresivních výrazových prostředků a celá řada dalších stylisticko-rétorických nástrojů dělají ze šesté kapitoly přímo učebnicový text, na němž lze demonstrovat, jak má v ideálním případě vypadat vědecko-naučná próza. Ve Šmahelově práci to zdaleka není jediná část, která se může pyšnit těmito kvalitami: především závěrečné kapitoly pojednávající Husův poslední boj na kostnickém koncilu mají spád a vzrušení finále velkého dramatu.

Předností Šmahelovy prózy v těchto kapitolách je i rys, s nímž se ne každý chce ztotožnit (za všechny lze snad jmenovat Ferdinanda Seibta v recenzi na Husitskou revoluci a Jiřího Daňhelku v recenzi na Husův proces v Kostnici), totiž stranickost. Šmahel, který v předchozích kapitolách spravedlivě zvažoval všechny okolnosti jednání jednotlivých účastníků dramatu (viz např. jeho hodnocení Štěpána z Pálče a Stanislava ze Znojma, s. 123), na závěrečných stranách již nezakrytě stojí po boku těžce zkoušeného českého mistra, čelícího přesile odpůrců odhodlaných jej když ne přímo dostat na hranici, tak alespoň v každém případě tak či onak umlčet: „Ačkoliv se zdálo, že slyšení skončilo, nebylo tomu tak. Na Husovi bylo již znát únavu, v noci nezamhouřil oka pro bolesti hlavy i zubů, znovu jím začala třást horečka. Jeho odpůrci ho nešetřili, vytušili, že ho nyní snadněji mohou srazit na kolena.“ (s. 213) Angažovaný čtenář spokojeně přikyvuje a ani odborník nemusí slevovat ze svých nároků na objektivitu (ačkoliv historiografie má k nějaké, ať už jakkoliv definované objektivitě nakonec stejně daleko jako jakákoliv jiná literatura). Pozornému čtenáři také nemohou uniknout hodnotící soudy, kterými Šmahel své dynamické líčení místy doprovází a které se natolik vztahují ke zkušenosti člověka 20.–21. století, že je lze považovat za ohlas autorova osobního morálně-filozofického ustrojení: „Hus po marných pokusech něco říci poklekl, sepjál ruce a modlil se k svému nanejvýš spravedlivému soudci, který ho, jako tolik jiných před ním i po něm, měl nechat na holičkách.“ (s. 217)

Z této a mnoha dalších poznámek lze možná alespoň částečně poskládat obraz Jana Husa, tak jak se v myslí Františka Šmahela ustálil během života a během desetiletí odborného husitologického bádání – i když zde by autor patrně nesouhlasil: „Osobní zaujetí postavou nemusí nutně vést k vylepšování jejího dějinného obrazu“ (s. 12). V poslední, dvacáté kapitole (Dva životy a dvojí žití mistra Jana Husa), se Šmahel vrací k otázce, či lépe řečeno úkolu, který formuloval na začátku knihy: „Půjde tedy o Husa, jaký skutečně byl? Proč ne, historik se má o to alespoň snažit, i když této maximy nemůže dosáhnout. [...] Tato kniha bude sledovat, jak se Hus postupně stával Husem.“ (s. 11–12) A tak tomu skutečně i je, a v tomto jedinečném rysu Husovy osobnosti spočívá i hlavní úskalí, s nímž se musí potýkat jeho biografové: Jak lze určit, kdy přesně a za jakých okolností se „Hus“ stal „Husem“, a jak se tito dva od sebe liší? (Možná by nebylo od věci napsat „Hus se stal husem“). K problému více než jednoho Husa se vyjádřil velice přesně Jiří Daňhelka v recenzi na knihu Evy Kantůrkové:¹¹ „Husa nemáme před očima jako jednolitou osobnost, zejména když si uvědomíme, že náš pohled je různorodý, a to především podle míry zasvěcenosti do problematiky jeho života, jeho působení a jeho díla. Ale také podle toho, jak můžeme i chceme vnímat proces běhu dějin a proces formování národní identity. [...] Stojí před námi vlastně Husové dva. První, který se v průběhu staletí postupně stal národním fetišem. [...] Vedle obecné představy Husa pomníkového je tu ovšem Hus historický, který je předmětem poznání naukového i populárně zaměřeného. [...] Ale je tu ještě jakýsi třetí Hus – Hus člověk, člověk jistých prostě

11) Jiří DAÑHELKA, *Další čtení o Janu Husovi*, *Studia Comeniana et historica* 22, 1992, č. 48, s. 147–152, zde s. 148–149. Děkuji J. Sichálkovi za upozornění na recenzi a za poskytnutí jejího textu.

lidských vlastností, předností i slabostí, zálib i odporů, zkrátka ne osobnost, ale člověk z masa a krve.“

Šmahela jistě zajímá Daňhelkův Hus třetí, k němuž se dobírá reflexí Husa druhého. Bere v úvahu a kriticky nahlíží Husa prvního, nicméně má na mysli ještě jiného, čtvrtého Husa: vůdce a ikonu ve svém důsledku vítězného revolučního hnutí; a Husa pátého, člověka schopného oběti nejvyšší ve jménu ideálu spravedlnosti. A právě toto je bezpochyby úkolem nejsložitějším. Žádné další hromadění fakt z Husova života, žádné další interpretační výkony ohledně dochovaných pramenů, žádné další ukotvení v dobovém kontextu nejsou podle mého názoru schopné do důsledku odpovědět na otázku, jak se konkrétní člověk se všemi svými pochybami, slabostmi, nedomyšlenostmi, komplikovaností a nedořečeností stane hrdinou. Nemyslím, že bychom se měli bát v případě Husa toto slovo použít. Naše současnost, právem nedůvěřivá k projevům náboženského či jakéhokoliv jiného fanatismu, musí nutně často pociťovat odstup k náboženskému rozměru Husova zápasu. Podíváme-li se však blíže na jeho při – a František Šmahel ji před námi předestřel způsobem, který umožňuje zachytit velké množství jejích faset – zjišťujeme, že v Husově případě hrál fanatismus či to, co za náboženský fanatismus považujeme dnes, velice malou nebo žádnou roli, pokud za fanatismus nepovažujeme už prostý fakt, že Hus byl nakonec ochoten jít pro své přesvědčení na smrt. Něco takového je nesmírně vzácné a bylo by hořce nespravedlivé podobný akt vysvětlovat jako fanatismus. Jedinci, kteří jsou ochotni položit svůj život za nějakou formu spravedlivého ideálu, dostávají v lidských kulturách aureolu hrdiny právě pro tuto svoji výjimečnost – obrovská vyprávěcí kultura, která z oslavy tohoto ojedinělého činu žije, není náhodná. Je to také ona, co vytváří největší překážku úspěšného zvládnutí čistě vědeckého, historiografického popisu zrodu hrdiny: naše kultura, zdá se, stále ještě nedisponuje prostředky, které by něco takového umožňovaly (i když se humanitní, společenské a konec konců teď už i přírodní vědy o to snaží ze všech sil).

Pokud se vrátíme k otázce, kterou František Šmahel položil v úvodu své monografie, totiž jak se Hus stával Husem, nelze opomenout, že vyprávěcí kultura ztěžuje nezaujatý pohled nejenom proto, že nám umožňuje „myslet hrdinství“ jen v předem daných narativních formách. O zdaleka nejpůsobivější „vyprávění“ se při své cestě k sebeoběti opíral Hus sám. Bylo jím vyprávění o bezprecedentní oběti určené k ničemu menšímu než spasení lidstva, na kterém je křesťanská věrouka postavena a které stojí u zrodu jejího obrovského úspěchu. Hus právě tak jako mnoho jiných (z moderních myslitelů lze jmenovat zástupně za všechny Dietricha Bonhoeffera) chtěl žít a také žil Kristovo poselství upřímně a nekompromisně a považoval za své právo a povinnost požadovat totéž i od jiných. Ačkoliv tím nemusí být řečeno, že by jeho kostniční odpůrci byli ve víře méně upřímní, jistě to, že Husa poslali na hranici právě za tohle a za nic jiného, na nich ulpívá i přes hradbu staletí.

Na počátku této úvahy bylo konstatováno, že husovská biografie není úkolem snadným. Ale na druhou stranu: o kom jiném bychom měli psát a číst knihy než o lidech, kteří byli a jsou ochotni položit vlastní život za to, aby svět opět o něco málo pokročil na cestě k ideálu spravedlnosti? Řečeno slovy Františka Šmahela (s. 235): „Sám za sebe ponechám stranou úvahu, zda lze v Husově křesťanském

životě ještě vidět obdobnou výzvu, jakou byla pro jeho následovníky. Svou statečnou obětí za svobodu vlastního názoru Hus dále ční nad dějinami, v jakési metahistorické podobě, oproštěné od posuzování jeho víry a teologické nauky. Kdyby tomu tak skutečně bylo a zůstalo, nebylo by to v naší hodnotově vyprázdněné době málo.“

PAVLÍNA RYCHTEROVÁ

Petr Chelčický. Síť víry, ed. Jaroslav BOUBÍN, Historický ústav AV ČR, Praha 2012 (= Sběrka pramenů k náboženským dějinám českým 3)
405 s., ISBN 978-80-7286-196-5

Petr Chelčický, Síť víry, ed. Jaroslav BOUBÍN, Host, Brno 2011
(= Česká knižnice)
416 s., ISBN 978-80-7294-560-3

Jen shodou okolností, nikoli záměrem vydavatele, vyšly obě edice Sítě víry v opačném pořadí. Proto je na místě věnovat pozornost nejprve kritické edici, jež také byla podkladem k vydání pro Českou knižnici. Úvod zaujme již svým názvem: Vrcholné dílo středověkého vizionáře. O první části tohoto sousloví nemůže být pochyb. Ty naopak vyvolává označení Petra Chelčického jako vizionáře, pokud si pod tímto pojmem představíme člověka s vizí. Otázka, zda ji Chelčický skutečně měl, nepatří však do této recenze.

Na první pohled by mohlo překvapit, kolik místa Jaroslav Boubín věnoval názvu díla. Má to však své oprávnění, neboť alternativní název Síť víry pravé, který zavedl Josef Jungmann, pronikl i do většiny učebnic. Přesto je tento rozšířený titul podle vydavatele zavádějící, neboť obsahuje jistou dezinterpretaci odporující samotnému autorovi. Nejasnosti jiného druhu panují též kolem osoby autora. Byl jím skutečně Petr Záhorka ze Záhorčí, jak kdysi usoudil F. M. Bartoš? Přes námitky, které v poslední době zazněly ve studiích Roberta Šimůnka a Eduarda Maura, Jaroslav Boubín tuto identifikaci znovu podpořil. Oba důvody, které uvádí, jsou závažné: Účast Petra Záhorky na smířčím řízení mezi dvěma jihočeskými válečníky v roce 1424 nevyklučuje autora Sítě víry, který sebekriticky přiznal, že nežil vždy podle zásad pravého křesťanství. Kromě toho Boubín sobě i jiným klade řečnickou otázku, kolik asi mohli žít v oblasti Chelčic zemanů se jménem Petr, kteří by se narodili kolem roku 1380, získali nadstandardní vzdělání neuniverzitního typu, měli blízko k táborům a zmizeli z dochovaných pramenů kolem poloviny 15. století. I když rovněž jde o spekulace svého druhu, mají jistou přesvědčivost do doby, než se prokáže opak.

Také datování Sítě se v odborné literatuře pohybuje v širokém rozmezí let 1433 až 1456. Příznačnou pro nejistotu v tomto ohledu jsou tři diametrálně odlišné datace F. M. Bartoše. Vzhledem k málo spolehlivým opěrným bodům v samotném textu